

УДК 336.5:352

О. В. Насібова,
к. е. н., докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0003-2590-2513

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.17—18.53

ФІНАНСИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

O. Nasibova,
PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

FINANCES OF SOCIAL PROTECTION OF THE RURAL POPULATION

У статті досліджено фінансове забезпечення соціального захисту сільського населення. Визначено особливості становлення та формування фінансових відносин системи соціального захисту сільського населення. Проведено аналіз структури та динаміки загальних доходів домогосподарств у сільській місцевості у 2009—2018 роках. Виявлено джерела фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення. Виокремлено проблемні питання забезпечення соціального розвитку сільських територій та шляхи їх вирішення. Встановлено наявність стабільної тенденції до зростання ролі оплати праці, пенсійних виплат, доходів від продажу сільськогосподарської продукції та підприємницької діяльності і самозайнятості у формуванні доходів сільських домогосподарств. Визначено вплив соціально-демографічних особливостей складу сільських домогосподарств на формування фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення та розвиток сільських територій.

In the conditions of transformational transformations of the agrarian sector of the economy and intensification of political instability in Ukraine, raising the standard of living and economic well-being of the rural population remain topical issues. Of particular importance is the need to improve the mechanisms of the social protection system of the rural population and increase the efficiency of its financial support, due to a number of negative factors, which together lead to increased social exclusion of rural citizens and limited realization of their socio-economic potential.

The article examines the financial support of social protection of the rural population. Peculiarities of formation and formation of financial relations of the system of social protection of the rural population are determined. An analysis of the structure and dynamics of total household incomes in rural areas in 2009—2018 was conducted. Sources of financial support for social protection of the rural population have been identified. Problematic issues of ensuring the social development of rural areas and ways to solve them are highlighted. There is a stable tendency to increase the role of wages, pensions, income from the sale of agricultural products and entrepreneurial activities and self-employment in the formation of income of rural households. The influence of socio-demographic features of rural households on the formation of financial support for social protection of the rural population and the development of rural areas is determined.

At the present stage of socio-economic development of the state remain unresolved problems of unemployment, poverty, large-scale labor migration of rural population and underdeveloped social infrastructure of villages, which is necessary to reproduce labor, increase productivity, promote comprehensive and harmonious personal development. Degradation of rural areas undermines the foundations for further development of the agricultural sector, poses a threat to food security in the country.

The effectiveness of financial provision of social protection of the rural population increases the level and quality of life of citizens in rural areas, promotes dynamic and harmonious development of people, social justice and poverty reduction, which ensures stability and successful economic development of rural areas.

Ключові слова: фінанси, фінансове забезпечення, соціальний захист, соціальний розвиток, сільське населення, сільська громада.

Key words: finance, financial security, social protection, social development, rural population, rural community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах трансформаційних перетворень аграрного сектору економіки та посилення політичної нестабільності в Україні актуальні-

ми питаннями залишаються підвищення рівня життя та економічного благополуччя сільського населення. Особливого значення набуває необхідність удосконалення механізмів функ-

ціонування системи соціального захисту сільського населення та підвищення ефективності його фінансового забезпечення, що зумовлено дією низки негативних факторів, які в сукупності призводять до посилення соціального відторгнення громадян сільської місцевості і обмеженості в реалізації їх соціально-економічного потенціалу.

Соціальний захист сільського населення виступає одним з основних факторів політики розвитку сільських територій в контексті визначення пріоритетності в народному господарстві соціального розвитку села та аграрного комплексу.

Фінанси соціального захисту є необхідною умовою суспільної стабільності та економічного розвитку. Як основний засіб реалізації соціальної політики фінанси соціального захисту мають забезпечити стабілізацію, а згодом і зростання рівня життя передусім тих, хто постраждав у результаті дисбалансів суспільного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Соціальний захист сільського населення розглядався у працях таких вчених: Р.Ф. Атаманюк, Н.І. Василенька, І.В. Дворник [1], В.Л. Жаховська [2], Т.А. Заяць [3], О. Іваненко [4], Ю.Л. Когатько [5], М.Й. Малік [6], Ю.О. Литвин, О.П. Мурашова, І.В. Прокопа [7], О.В. Риківська, В.П. Рябоконь [8], Г.І. Саблук [9] та інші. Водночас залишаються недостатньо висвітленими питання фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення та визначення пріоритетних напрямів його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Передумовою зародження взаємної підтримки, первинних форм опіки та соціального захисту сільського населення була господарська допомога у формі селянської "помочі", "нарядів громадою", толоки, спільного використання робочої худоби ("супряга") тощо. Певний період часу широке коло соціальних питань на селі вирішувала громада, забезпечуючи регулювання всіх аспектів повсякденної життєдіяльності. Селянська громада несла відповідальність за всіх її членів, приділяючи особливу увагу інвалідам, жебракам, волоцюгам, погорільцям. Напередодні свят надавалась допо-

мога харчами старцям, збіднілим сім'ям односельців; організовувались притулки убогим; погорільців забезпечували одягом, насінням, харчами, будівельними матеріалами, влаштовували толоку для зведення житла. Крім того, селянська громада турбувалась про сиріт і вдів. До ХХ ст. у кожному великому селі існували сирітська рада і сирітський суддя, які через опікуна дбали про долю своїх підопічних. Фінансову підтримку первісних форм соціального захисту сільського населення громада здійснювала за рахунок внутрішніх джерел (продаж власного майна, лісу, штрафи тощо), залучала для допомоги церкву.

У першій половині ХІХ ст. головним сектором економіки визначалось сільське господарство, в якому домінувало поміщицьке землевладіння. Посилення панщини та скорочення селянських наділів призвело до розорення селянства та деградації не лише середніх і дрібних поміщицьких господарств, а й латифундії земельних магнатів, у тому числі нащадків козацької старшини. Відбувалось зростання кількості сільських пауперів (жебраки, позбавлені будь-яких засобів існування), які у пошуках "кращої долі" йшли у степові райони, формуючи ринок робочої сили.

Скасування кріпосного права (1861 рік) призвело до трансформації форм соціальної підтримки в аграрному секторі. Законодавство регламентувало за сільськими громадами архаїчні способи допомоги. Люди похилого віку, каліки, непрацездатні опікувалися родичами, а за їх відсутності селянською громадою. У практиці селянської опіки переважало позачергове годування нужденних по хатах, існувала невелика (2—5 крб на місяць) грошова допомога, поширеною залишалась милостиня. Приділялась увага опікуванню дітьми: створювались ясла-притулки, щоб діти не відвертали увагу батьків від роботи у напружені трудовими періоди року. Крім того, селянські громади надавали допомогу нужденним через звільнення їх від окремих платежів, підсобляли у виконанні польових робіт.

Зміна державного устрою у 1917 році обумовила виникнення нових підходів у побудові соціальної політики, в тому числі щодо механізмів соціального захисту сільського населення та методики планування і використання фінансових ресурсів держави на ці цілі.

У 20-ті роки ХХ ст. допомога селянству була важливим напрямом соціальної підтримки, бо селяни в зазначений період становили найбільшу частку населення і відносились до найбільш незахищених категорій громадян. Складана

політико-економічна ситуація у державі, спричинена наслідками війн та селянського повстанського руху, а також масовий голод обумовили створення селянських комітетів громадської взаємодопомоги. Це були громадські організації, створені за ініціативою ЦК КП(б)У, що функціонували протягом 1922—1932 років займаючись самозабезпеченням і патронажем нужденних. Згідно з постановою політбюро ЦК КП(б)У від 1 липня 1921 року "Про посилення органів соцзабезу та селянські комітети взаємодопомоги" відповідні установи утворювалися виключно за класовою ознакою. Правом на отримання допомоги, в першу чергу, користувалися червоноармійці та селянська біднота.

Найбільша кількість комітетів селянської взаємодопомоги концентрувалася на території Харківської, Катеринославської та Кременчуцької губерній. Загалом станом на 1 жовтня 1922 року в Україні налічувалося 692 волосних та близько 5 тис. сільських комітетів, яким, зібравши майже 14 тис. пудів зерна та 608 тис. крб., вдалося надати допомогу 2052 селянським господарствам. Через рік в державі вже існувало 667 районних та 10306 сільських організацій, що мали на балансі 1 млн пудів зерна та 337 тис. крб. Упродовж 1923 року матеріальну допомогу отримало близько 61 тис. селянських родин, а вже на наступний рік їх кількість збільшилася до 114 тис. Водночас трудовою допомогою було охоплено 93,5 тис. господарств. Попри значні зрушення у розвитку селянської взаємодопомоги, її обсяг був недостатнім для забезпечення в повній мірі усіх категорій нужденних. Це пояснювалося відсутністю належного реманенту, грошових та натуральних фондів, а також членством переважно бідняцьких прошарків, що не мали змоги здійснювати відповідні внески.

У 1925 році відбулась реорганізація комітетів і вони отримали назву "Селянські товариства взаємодопомоги". Новоутворені об'єднання організовували та здійснювали соціальне забезпечення у селах та районах, у тому числі пенсійне забезпечення, надавали допомогу сім'ям військовослужбовців, інвалідам, постраждалим внаслідок стихійних лих, малозабезпеченим верствам населення, сиротам та вдовам, а також боролись з безпритульністю, бідністю, алкоголізмом, проституцією. За час свого існування селянські товариства взаємодопомоги брали на себе відповідальність за фінансове забезпечення соціального захисту сільського населення. Слід відмітити, що переважну більшість членів товариств складали незаможні селяни, тому ефект діяльності таких

об'єднань був незначним, але існуюча соціальна допомога та підтримка сільського населення сприяла підвищенню продуктивності праці.

Соціальне забезпечення міського і сільського населення суттєво відрізнялося, особливо в частині пенсійних виплат. Так, розмір пенсії інваліда війни у містах становив 16 крб, а у селі — 4,33 крб; сім'ї червоноармійців отримували 11,5 крб у містах і 3 крб у селі; для персональних пенсіонерів міського значення пенсія становила 30 крб у містах і 20 крб у селі. Крім того, змінювалось співвідношення пенсіонерів у містах та селах. Кількість пенсіонерів в українських селах у 1925 році становила 47,99 % від загальної чисельності пенсіонерів в Українській СРР, а у 1928 році цей показник збільшився і становив 74,69 %. Зростання кількості пенсіонерів у селах спричинено посиленням уваги соціальних служб до рівня життя сільського населення.

У 1930 році прийнято постанову "Про реорганізацію селянських товариств взаємодопомоги у селах, де проведено суцільну колективізацію" згідно з якою відбулась реорганізація селянських товариств взаємодопомоги в каси взаємодопомоги колективізованого селянства.

Слід зазначити, що сільське населення лише з 1964 року було охоплено загальнодержавною системою пенсійного забезпечення, коли вступив в дію Закон СРСР "Про пенсії та допомоги членам колгоспів". Першими отримали право на пенсійні виплати механізатори, спеціалісти і голови колгоспів, а з червня 1971 року — всі колгоспники. Пенсії виплачувались за рахунок коштів централізованого союзного фонду соціального забезпечення, формування якого здійснювалось шляхом відрахувань з прибутків колгоспників. Пенсійний вік колгоспників до 1968 року був значно вищим ніж у інших категорій населення: 60 років — для жінок і 65 років — для чоловіків, а рівень пенсійного забезпечення нижчим, ніж пенсії робітників і службовців.

В Україні з часом посилюється відмінність між містом і селом, що спричинено наслідками демографічної кризи, збільшенням диференціації доходів між міським та сільським населенням, падінням рівня зайнятості сільських жителів, занепадом соціальної інфраструктури, фінансовою обмеженістю щодо утримання соціальної сфери села. Сільське господарство стає неперспективною сферою діяльності, а саме село — непрестижним місцем проживання, що активізує міграційне скорочення чисельності сільських жителів. Для вирішення цих питань на законодавчому рівні розроблено та

Таблиця 1. Показники соціального захисту та рівня безробіття сільського населення у 2009—2019 роках

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, 2019/2009
Кількість пенсіонерів, млн осіб	4,38	4,32	4,28	4,11	4,06	3,78	3,75	3,63	3,69	4,47	4,37	-0,01
Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю, тис. осіб	53,90	54,01	55,60	55,50	52,5	46,80	47,95	48,10	48,28	49,69	49,18	-4,72
Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами, тис. осіб	242,70	227,10	217,02	207,16	198,40	177,88	175,10	169,23	-	148,87	147,89	-94,81
Громадяни, які перебувають на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами і потребують адресної натуральної та грошової допомоги, тис. осіб	794,20	563,80	448,20	396,52	377,68	341,16	338,06	308,39	296,3	264,70	255,64	-538,56
Адресна грошова допомога, тис. осіб	133,20	100,95	77,17	47,12	40,23	35,15	36,03	84,05	29,87	25,10	32,15	-101,05
Адресна натуральна допомога, тис. осіб	483,80	346,59	319,03	279,47	246,71	219,44	200,86	248,06	202,85	200,09	197,71	-286,09
Рівень безробіття, %	7,2	7,1	7,5	7,4	7,3	9,5	9,4	9,7	9,9	9,2	8,6	+1,4
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, млн грн	122,94	154,69	186,57	324,41	528,08	738,05	1142,34	1427,29	1498,8	1459,6	1345,9	+1222,96

Джерело: за матеріалами: [12].

прийнято низку нормативно-правових актів [10; 11], реалізація яких призведе до покращення показників соціально-економічного стану сільських територій: збільшення кількості сільського населення, робочих місць та зайнятого сільського населення, підвищення оплати праці в сільському господарстві, зростання частки доходів сільських домогосподарств від підприємницької діяльності та самоозайнятості.

За останні одинадцять років чисельність сільського населення, яке потребує соціальної допомоги значно зменшилась, що пов'язано зі зменшенням кількості сільських населених пунктів, тобто є результатом природного скорочення населення (табл. 1). Водночас кількість пенсіонерів у сільській місцевості протягом 2009—2019 років майже не змінювалась і в середньому становила 51,05 тис. осіб, що свідчить про збільшення рівня демографічної старості (село старіє). Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю знаходилась в межах 55,60—46,80 тис. осіб. Зафіксована тенденція до зменшення кількості непрацездатних громадян з мінімальними доходами, які отримують цільову грошову допомогу з 242,7 тис. осіб до 147,89 тис. осіб, тобто на 94,81 тис. осіб. Така сама тенденція стосується громадян, які перебувають на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами (громадяни похилого віку; особи з інвалідністю; хворі, що не мають рідних, які повинні

забезпечити їм догляд і допомогу; громадяни з особливими умовами безоплатного обслуговування; громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, стихійним лихом, катастрофою, якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї; члени сімей учасників АТО) і потребують адресної грошової та натуральної допомоги (гарячі обіди, продовольчі товари, ліки, предмети медичного призначення, промислові товари, одяг, взуття, інші предмети першої потреби, предмети побутової гігієни, транспортні послуги). Слід зазначити, що адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям протягом аналізованого періоду збільшилась на 1222,96 млн грн і становила 1345,90 млн грн.

Домогосподарства в сільській місцевості задовольняють власні потреби за рахунок ресурсів, які надходять з різних джерел у формі грошових та негрошових доходів (табл. 2; 3).

Протягом 2009—2018 років загальні середньомісячні доходи домогосподарств у сільській місцевості збільшились на 6675,73 грн, у тому числі грошові доходи — на 5710,56 грн, негрошові доходи — на 965,17 грн. За вказаний період зросли доходи сільського населення від трудової діяльності на 3010,22 грн, підприємницької діяльності та самозайнятості — на 359,01 грн. Значну частину становлять доходи

Таблиця 2. Загальні доходи домогосподарств у сільській місцевості у 2009—2018 роках (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн)

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Грошові доходи, в т. ч.:	2218,97	2607,35	2912,53	3270,07	3501,48	3788,50	4316,35	4896,66	6535,59	7929,53
Оплата праці	914,91	1011,91	1195,01	1433,46	1525,85	1535,24	1769,86	1990,81	3178,22	3925,13
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	123,80	149,77	135,67	119,47	121,07	225,94	231,53	286,05	281,58	482,81
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	254,55	343,48	356,75	342,25	370,08	410,51	496,10	506,67	662,72	684,22
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо)	38,09	47,85	66,29	78,85	89,44	100,95	145,43	239,56	299,68	352,55
Пенсії	666,26	782,69	842,61	958,92	1037,92	1091,86	1139,50	1251,56	1388,88	1675,97
Стипендії	12,67	12,54	15,36	15,46	14,99	17,09	21,75	13,64	19,86	21,68
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	83,79	109,16	114,39	137,24	166,21	160,38	194,49	242,94	269,97	227,08
Грошова допомога від родичів та інших осіб	103,29	116,57	135,99	132,70	127,53	173,08	231,86	262,96	267,64	329,30
Аліменти	3,89	3,54	5,56	5,19	8,32	5,68	8,17	6,23	9,66	11,68
Інші грошові доходи	12,23	26,15	32,87	41,54	36,80	67,77	77,66	96,24	157,38	219,11
Негрошові доходи	400,42	479,50	511,95	449,15	498,72	578,78	813,80	1225,79	1357,75	1365,59
Всього загальних доходів	2619,39	3086,85	3424,48	3719,22	4000,20	4367,28	5130,15	6122,45	7893,34	9295,12

Джерело: за матеріалами: [12].

від продажу сільськогосподарської продукції, які збільшились у 2,7 рази. Також спостерігається збільшення розміру пенсійних виплат та соціальних допомог.

Найбільшу частку в загальних доходах домогосподарств у сільській місцевості займають грошові доходи, які протягом аналізованого періоду мали найвище значення у 2012 році — 87,92 %, а найменше — 79,98 % — у 2016 році.

Частка негрошових доходів у структурі загальних доходів домогосподарств у сільській місцевості мала нестійку тенденцію до зростання і знаходились у межах 20,02 — 12,08 %.

Перше місце серед грошових доходів сільського населення належить оплаті праці, частка якої в середньому у 2009—2018 роках становила 36,40 %, в тому числі у 2009—2013 ро-

Таблиця 3. Структура загальних доходів домогосподарств у сільській місцевості (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн)

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Грошові доходи, в т. ч.:	84,71	84,47	85,05	87,92	87,53	86,75	84,14	79,98	82,80	85,31
Оплата праці	34,93	32,78	34,90	38,54	38,14	35,15	34,50	32,52	40,26	42,23
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,73	4,85	3,96	3,21	3,03	5,17	4,51	4,67	3,57	5,19
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	9,72	11,13	10,42	9,20	9,25	9,40	9,67	8,27	8,39	7,36
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо)	1,45	1,55	1,94	2,12	2,24	2,31	2,83	3,91	3,79	3,79
Пенсії	25,44	25,36	24,61	25,78	25,95	25,00	22,21	20,44	17,59	18,03
Стипендії	0,48	0,41	0,45	0,42	0,37	0,39	0,42	0,22	0,25	0,23
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	3,20	3,54	3,34	3,69	4,16	3,67	3,79	3,97	3,42	2,40
Грошова допомога від родичів та інших осіб	3,94	3,78	3,97	3,57	3,19	3,96	4,52	4,29	3,39	3,48
Аліменти	0,15	0,11	0,16	0,14	0,21	0,13	0,16	0,10	0,12	0,12
Інші грошові доходи	0,47	0,85	0,96	1,12	0,92	1,55	1,51	1,57	1,99	2,32
Негрошові доходи	15,29	15,53	14,95	12,08	12,47	13,25	15,86	20,02	17,20	14,69

Джерело: за матеріалами: [12].

ках — 35,86 %, у 2014—2018 роках — 36,93 %. Отже, оплата праці в селах не забезпечує навіть половини бюджету домогосподарства, що зменшує купівельну спроможність сільського населення. Крім того, в сільській місцевості впродовж всіх років незалежності України праця є найнижче оплачуваною по галузях економіки, що спричиняє дисбаланс розвитку трудових відносин, спонукаючи молодих і працездатних осіб мігрувати в пошуках високооплачуваної роботи у міста. Такий стан справ призводить до прискорення обезлюднення та вимирання сіл.

Вагоме значення для сільського населення мають соціальні трансферти. Переважну більшість усіх соціальних трансфертів становлять пенсійні виплати, які знаходяться на другому місці загальних доходів домогосподарств і протягом аналізованого періоду збільшились на 1009,71 грн, але питома вага їх в структурі загальних доходів сільських домогосподарств зменшилась на 7,41 в. п. і становила у 2018 році 18,03 %.

Слід зазначити, що за наявності пенсіонерів у сільських домогосподарствах питома вага пенсійних виплат збільшується в залежності від кількості осіб пенсійного віку, а частка оплати праці відповідно зменшується.

Поряд з пенсійними виплатами, одними з найвагоміших соціальних трансфертів у сільській місцевості є допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою. Проте у 2018 році роль цих соціальних трансфертів у бюджеті сільського домогосподарства значно зменшилась, а у формуванні загальних доходів сільського населення майже незначна, що свідчить про посилення значення інших джерел доходів.

Третє місце в загальних доходах сільського населення займають доходи від продажу сільськогосподарської продукції, які протягом аналізованого періоду зросли на 429,67 грн, але їх частка в структурі загальних доходів домогосподарств зменшилась на 2,36 в.п. Доходи від підприємницької діяльності, самозайнятості та власності мали зростаючу тенденцію як в абсолютному, так і у відносному значенні.

Таким чином, динаміка структури загальних доходів домогосподарств в сільській місцевості у 2009—2018 роках свідчить про наявність стабільної тенденції до зростання ролі оплати праці, пенсійних виплат, доходів від продажу сільськогосподарської продукції та підприємницької діяльності і самозайнятості у формуванні доходів сільських домогосподарств.

Якісні зрушення в структурі загальних доходів сільського населення вплинули на процеси формування основних джерел загальних доходів, змінивши їх розміри та пропорції. Слід зауважити, що соціально-демографічні особливості складу домогосподарств в сільській місцевості (наявність дітей, пенсіонерів) також впливають на джерела, структуру загальних доходів та на визначення необхідного фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення.

Закордонна практика фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення зазвичай будується на принципах страхування фермерів як самозайнятих осіб, які самі за себе сплачують страхові внески. В деяких країнах (Франція, Австрія, Греція, Фінляндія, Польща тощо) до фермерів застосовують спеціальні схеми сплати внесків. Є країни, де фермери сплачують страхові внески за зниженими ставками ніж учасники загальнонаціональної системи соціального страхування, а є країни, де держава надає фермерам субсидії.

В Україні особи, зайняті в особистих селянських господарствах можуть приймати участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах, а фермери зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі соціального-економічного розвитку держави залишаються не вирішеними проблеми безробіття, бідності, масштабної трудової міграції сільського населення та слабкорозвиненої соціальної інфраструктури сіл, яка необхідна для відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці зайнятих у виробництві, сприянні всебічному і гармонійному розвитку особистості. Деградація сільських територій підриває основи подальшого розвитку аграрного сектору, створює загрози продовольчій безпеці в країні.

Ефективність фінансового забезпечення соціального захисту сільського населення підвищує рівень і якість життя громадян в сільській місцевості, сприяє динамічному і гармонійному розвитку людей, досягненню соціальної справедливості та зменшення рівня бідності, що забезпечує стабільність і успішний економічний розвиток сільських територій.

Література:

1. Дворник І.В. Оцінка впливу основних факторів на формування доходів сільського населення. Демографія та соціальна економіка. 2017. № 2 (30). С. 211—224.

2. Жаховська В.А. Сучасні тенденції соціального захисту та пенсійного забезпечення сільського населення в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2019. № 4 (38). С. 131—141.

3. Трансформація сільського розселення в Україні / за ред. Т.А. Заяць; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.

4. Іваненко О. Соціальний захист сільського населення в умовах соціальної нестабільності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2014. Вип. 1 (1). С. 329—337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1%281%29__33

5. Когатько Ю.А. Бідність сільського населення України. Демографія та соціальна економіка. 2015. № 1 (23). С. 32—43.

6. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво, менеджмент): монографія / за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 642 с.

7. Прокопа І. В. Формалізація зайнятості в особистих селянських господарствах як засіб подолання соціального відторгнення селян. Економіка праці та проблеми зайнятості. 2013. № 3. С. 10—14.

8. Рябоконт В.П. Тенденції розвитку соціальної сфери села на сучасному етапі. Економіка АПК. 2015. № 4. С. 57—63.

9. Саблук Г.І. Безробіття на селі — кризова невизначеність для сільської жінки. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 34—41.

10. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17.10.1990 року № 400-ХІІ. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>

11. Концепція розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8>

12. Доходи і витрати домогосподарств України. Статистичний щорічник України. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Dvornyk, I. V. (2017), "Assessment of the impact of key factors on the formation of income

of the rural population", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 2 (30), pp. 211—224.

2. Zhakhovs'ka, V. L. (2019), "Current trends of social protection and pension support for rural population in Ukraine", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 4 (38), pp. 131—141.

3. Zaiats', T. A. (2017), Transformatsiia sil's'ko-ho rozselennia v Ukraini [Transformation of rural settlement in Ukraine], Instytut demohrafiia ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Ivanenko, O. (2014), "Social protection of the rural population in conditions of social instability", Ukrain's'ke suspil'stvo: monitorynh sotsial'nykh zmin. vol. 1 (1), pp. 329-337, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1%281%29__33 (Accessed 30 Aug 2020).

5. Kohat'ko, Yu. L. (2015), "Poverty of the rural population of Ukraine", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 1 (23), pp. 32—43.

6. Malik, M. J. (2012), Sotsial'no-ekonomichni zasady rozvytku sil's'kykh terytorij (ekonomika, pidpriemnytstvo, menedzhment) [Socio-economic principles of rural development (economy, entrepreneurship, management)], Kyiv: NNTs "IAE", Ukraine.

7. Prokopa, I. V. (2013), "Formalization of employment in personal farms as a means of overcoming the social exclusion of peasants", Ekonomika pratsi ta problemy zajniatosti, vol. 3, pp. 10—14.

8. Riabokon', V. P. (2015), "Trends in the development of the social sphere of the village at the present stage", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 57—63.

9. Sabluk, H. I. (2018), "Unemployment in rural areas is a crisis uncertainty for rural women", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 34—41.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), The Law of Ukraine "On the priority of social development of the village and agro-industrial complex in the national economy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Order "The concept of rural development", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8> (Accessed 30 Aug 2020).

12. State Statistics Service of Ukraine (2009—2019), Dokhody i vytraty domohospodarstv Ukrainy, Statystychnyj schorichnyk Ukrainy [Incomes and expenditures of Ukrainian households. Statistical Yearbook of Ukraine], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 Aug 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2020 р.